IL-FRIEFET

Nazaret kien naqra ta' raħal, bi ftit djar imxerrda, dar 'l hawn u dar 'l hemm. F'nofs ir-raħal sewwa, fuq il-għoqba, kien hemm daqsxejn ta' dar, kamra waħda, mibnija quddiem saqfa tal-blat, li taħtha kien hemm għar. Quddiemha xi żewġ ħammiliet bin-nagħniegħ u l-merdqux, minquxin u msoqqijin bl-ilma tal-bir li kien hemm qrib tagħhom. Ma' ġenb id-dar siġra kbira tal-ġewż.

F'dik id-dar kienet toqgħod xbejba jisimha Mirjam, miżżewġa ma' raġel xiħ kif kienet id-drawwa ta' dak iż-żmien, u dik in-naħa. Ix-xiħ kien jismu Jusef. Kellhom tarbija, tifel, ta' xi tmien xhur, li semmewh Jesugħ. Ix-xiħ, ftit bgħid mill-kamra kellu farka ta' ħanut tax-xogħol. Kien jaħdem l-imħaret u x-xtabi u għodda oħra tar-raba. Mirjam kienet toqgħod id-dar, tagħżel u traqqa, taħsel u ssajjar, u, ma għandniex xi ngħidu, tieħu ħsieb it-tarbija.

Mirjam, taħt is-siġra tal-ġewż kienet qegħdet lenbija, mirfuda b'erba' ħaġriet, u meta kien ikollha x'tagħmel ħafna, kienet timlieha bis-suf tan-nagħaġ u tifrex fuqu ħarqa nadifa, u tqiegħed it-tifel hemm. Tħoll is-sarsarun minn għonq in-nagħġa, iddendilulhu ma' fergħa fejn jista' jilħqu, u tħallih jil-għab hemm ma' ġenbha, u jċenpel is-sarsarun.

Kienet mela għodwa waħda tal-ħarifa, l-ajru ċar u x-xemx fietla. Mirjam dik inhar kellha l-ħasla. Għal hekk ħejjiet il-lenbija, qegħdet it-tifel ġewwa fiha, u qagħdet taħsel il-ħwejjeġ fil-ħawt tal-ħaġar, ħdejn is-siġra, bil-lissija u l-ilma tal-bir.

Meta kien ilha taħsel ftit, mit-triq għaddiet mara. Il-mara waqfet, ittawlet minn fuq il-ħajt tal-għalqa, u għajtet lix-xbejba: "Mirjam! Mirjam! Ħares ftit!"

Mirjam ħarset. "Ara kemm friefet għandek fuq is-siġra!" qaltilha l-mara. "Dawk il-friefet kollha kif ġew hemm?"

"Tas-sew!" wieġbet Mirjam. "Għandhom ikunu ġew għad-dell. Is-sib li ħassew is-sħana!"

Il-mara baqgħet sejra, u Mirjam daħlet taħt is-siġra, fejn ġewwa l-lenbija kellha t-tifel. Kif daħlet waqfet. Taħt is-siġra kien geġwiġija waħda friefet: friefet kbar, ġwenħajhom donnhom imriewaħ, u friefet żgħar, ġwenħajhom donnhom weraq tal-merdqux. Friefet bojod, friefet suwed, friefet sofor, friefet ħodor u minn kull lewn. Uħud imżewqin, oħrajn lewn wieħed. Kotra jittajru ma' dwar it-tifel, uħud weqfin fuq xagħru, fuq kitfejh, u fuq ix-xifer tal-lenbija. Hu kien f'nofshom, ixejrilhom b'idejh u jkellimhom bil-lingwa tiegħu, kollha kliem ta' sillaba waħda: "I... da!... a... di!..." U l-friefet iduru, jitbegħdu ftit minnu, jerġgħu jiġu għal fuqu, u hu jifraħ u jxejjer idejh.

Mirjam resqet lejh bil-qajl u refgħetu mil-lenbija, imma hu ma riedx imur, u beda jferfer saqajh biex jerġa' jinżel. Mirjam reġgħet niżżlitu bil-qajl u qegħditu fuq il-ħarqa. Hu rafa' jdejh it-tnejn fil-għoli u għajjat: "Da!" U kif qal "da", il-friefet kollha telqu. Iż-żgħar għaddew minn bejn il-weraq u l-kbar minn taħt il-friegħi. Kif telqu l-friefet iż-żgħir dar lejn Ommu, medd idejh lejha u qalilha "a", jiġifieri: "Erfagħni".

Il-mamma refgħetu, u kif kienet ħierġa bih minn taħt is-siġra, qaltlu: "Ibni, jaħasra, għax tagħmilli hekk? Ara n-nies, minn barra,, jaraw dawn il-frie-

fet kollha, joqogħdu jħarsu.''

Iċ-ċkejken ħares lejn ommu mistagħġeb. Uriha, bil-wejda, n-nagħġa marbuta ħada bieb il-kamra, u f'għonqha mdendel is-sarsarun, u qalilha: ''I da?'' jiġifieri: ''X'inhu dak?''

''Ah, iwa!'' wieġbet il-mamma. ''Issa qegħda nifhem. Il-lum ma dendiltlekx is-sarsarun. Mela għal hekk ġew il-friefet, għax ma kellekx b'iex tilgħab. Sewwa, sewwa. Ridt xi ħaġa biex tgħaddi ż-żmien!''

ĠUŻA

IS-SALT

Tiftakarhom dawk il-''Pioneers'' Għarab li ġew Malta fl-aqqal tal-gwerra li għaddiet? Kien hemm ftit minnhom li kienu mit-Transġordanja, Għal hekk, nies mit-Transġordanja ġew Malta; imma nies minn Malta li marru t-Transġordanja u qagħdu hemm għal xi żmien, ma naħsibx li hawn, aktar minn xi tnejn.

Fejn hi t-Transġordanja? It-Transġordanja isimha magħha: hija dik il-qasma tal-Palestina li qegħda n-naħa l-oħra tax-xmara tal-Ġurdan. Il-lum jgħidulha Ġordanja, fejn hemm is-sultan jew kif jgħidulu huma, ''Melek'' Husejn, li qrajna fuqu ħafna fil-gazzetti.

Dal-pajjiż huwa wieħed minn dawk li qegħdin jikbru u jitbiddlu b'għaġla kbira, minn erbgħin sena 'l hawn; jiġifieri minn meta l-Ingliżi keċċew minnu lit-Torok fl-1919. Daż-żmien il-belt il-kbira tal-Ġordanja hi Għamman, imma fi żmien it-Torok u għal xi snin wara, kienet oħra, jisimha s-Salt. U din hija l-belt li sa nsemmu hawnekka.

Is-Salt mibnija ġewwa ħofra, imdawwra bl-iġbla jew muntanji. Il-ħofra magħmula minn żewġ widien, jgħidulhom: Wied il-Qrad u Wied ir-Rum. Id-djar mibnija dar għola minn dar, fuq il-ġnub tal-għoljiet, għal hekk bejn id-djar ma hemmx toroq, għax ġnub l-għoljiet weqfin wisq. Karozzi ma jgħaddux minn hemm, u anqas nies, ħlief min igħammar f'dawk id-djar, għal dan , ma hemmx għalfejn isiru toroq. Toroq hemm 'l isfel biss, fil-qalba tal-belt, ġewwa l-widjien.

Bini kbir ma hemm xejn. ''Talkies'' u lukandi u ħwienet kbar ma jafux bihom. Knejjes hemm tlieta: tal-Latini, tal-Griegi Ortodossi u tal-Griegi Kattolki. Hemm il-Protestanti wkoll, imma ma għandhomx knejjes, jiltaqgħu ġewwa d-dar tal-''qassis'' tagħhom, għax huma ftit. Il-knejjes li semmejna m'humiex sbieħ u ma fihomx x'tara. Il-knisja tal-Latini kbira sewwa, imma fiha artal wieħed tal-ħaġar, bla ebda żina, u żewġ artali tal-għewwied. L-inkwatri ma humiex tat-tila imma miżbugħin fuq il-ħajt. Kor ma fihiex, għax ma hemmx qassisin min ikanta. Hemm daħla żgħira wara l-artal li taqdi wkoll ta' sagristija. Il-Patrijarka ta' Ġerusalem ftit għandu qassisin, għal hekk fis-Salt ma jkunx jista' jibgħat iktar minn tnejn. Darba fil-kemm jibgħat qassis barrani, xi Maronita, biex jagħmel il-priedki għal xi tmint ijiem.

Ħwienet, minn dawn iż-żgħar hemm ftit. Xi żewġ Bazaar, ibiegħu l-buttuni, rkiekel, qliezet ta' taħt u flokkijiet u mkatar u teftif bħal dan. Xi żewġ ħwienet oħra jew tlieta jagħmlu l-ħelu Għarbi, u xi oħrajn tal-barbiera jew kif jgħidulhom huma ''ħallaqin''. Ħwienet tal-ħaxix għandu jkun li ma hemmx

billi hemm kulħadd għandu r-raba tiegħu, u ħadd ma jeħtieġ li jixtri minn barra. Frott u qamħ u qaraboċċ ikun hemm nies ibiegħu fil-misraħ żgħir li jgħidulu Suq. Hemm naqra ta' Posta: żewġ kmamar żgħar, fejn ibiegħu l-bolgħajnejhom suwed. Ir-rġiel jilbsu l-qumbas, donnu qmis twila u fuqha l-għabaj, donnu kapott, tas-suf tal-mogħoż, u f'rashom ikollhom il-ħatta u l-għagal, jiġifieri ħarqa, donnha maktur kbir, miżmum fuq rashom b'ħabel tas-

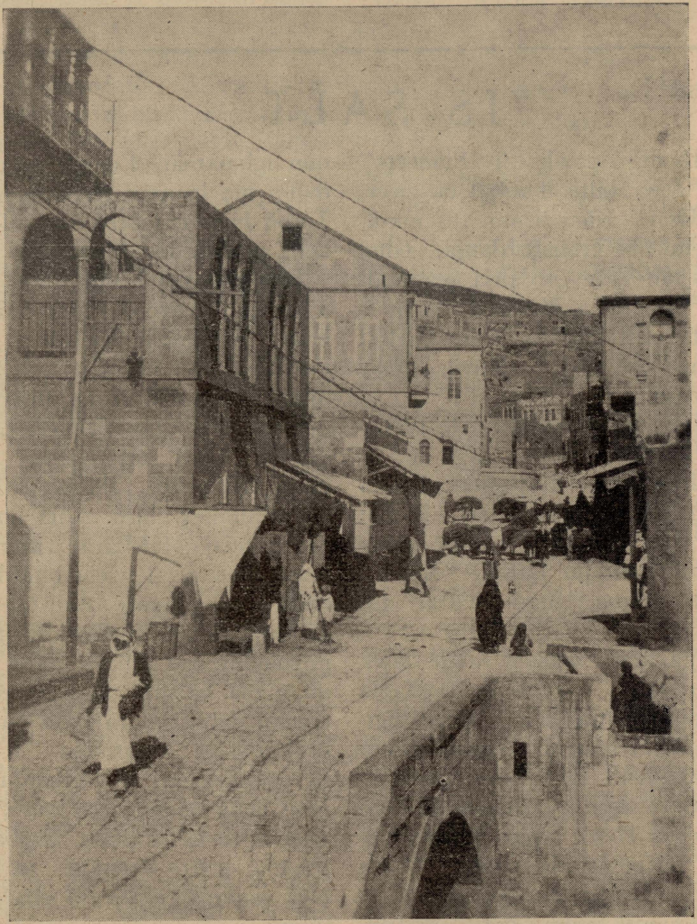

It-triq il-kbira tas-Salt. Fil-lemin, taħt it-triq tidher il-għajn, u fuq: mara bil-landa ta' l-ilma fuq rasha.
Aktar 'il quddiem: qatgħa ħmir mgħobbijin il-qamħ.
Ritratt meħud mill-kittieb, minn fuq il-bejt tad-Dejr.

li ta' l-ittri, li huma jgħidulhom "tabiet".

In-nies ta' hemm twal, lewnhom qamħi jew safrani. Qishom kollha suf, imdawwar għal darbtejn. Hemm ftit żgħażagħ jilbsu bħal tal-Ewropa, qalziet u ġlekk. Il-kbar fiż-żmien kollha jħallu l-leħja.

Ix-xebbiet jilbsu libsa sewda u jgħattu wiċċhom b'biċċa sewda wkoll, irqiqa, li jaraw minn ġewwa fiha. Il-miżżewġin nisa, jilbsu kotra kbira ta' ħwejjeġ suwed ukoll, li ma tistax tfisser kif inhuma sewwa. Kif jidher, ikollhom libsa donnha ċoqqa ta' raħeb, sewda u kbira, bil-kmiem wesgħin u twila salgħarqbejn, u fuqha donnu kapott bilkmiem qosra u qasir sar-rkubbtejn, imma oħxon u mimli bil-qoton jew suf. F'rashom ikollhom bħal ħatta sewda marbuta ma' rashom b'ċarruta mibruma. Qishom kollha jkollhom wiċċhom bit-tikek suwed, magħmula bil-labar u t-trab tal-faħam. Ħafna minnhom ipejpu l-pipa: pipa twila xi tliet ixbar.

Meta tkun miexi, fis-Salt ma għandekx tqiegħed idejk fil-but, għax jgħidu li hu għajb. Jekk ikun il-bard ħafna u tqegħdhom, qis li tħalli sebgħek ilkbir, il-behem, barra mill-but. Ma għandek qatt tmiss xejn bis-saba t-twil, ta' nofs l-id, għax jgħidu li dik għajb ukoll. Jekk tkun għaddejja xi mara jew xebba tagħmel ħażin wisq jekk tarfa' għajnejk u tħares lejha, għax malajr jiġi xi raġel fuqek, ikellmek ħażin u jrid jaf il-għaliex ħarist.

Is-Salt sa ftit snin ilu kien fiha nies ma' -dwar it-tnejn u għoxrin elf ruħ, il-kotra tagħhom Misilmin. Insara l-aktar li kien hemm Griegi Xiżmatki. Imbagħad Latini u Griegi Kattolki hemm għadd mhux ħażin. Hemm tliet xorta ta' Protestanti: Ingliżi, Amerikani u Sebtija, imma huma ftit fil-għadd.

Hemm l-Insara jaqalbu malajr minn din għall-ieħor Nisrani. Hemm Griegi Ortodossi li jaqalbu Latini jew Kattolki, u jkun hemm min minn Latin jaqleb Grieg ukoll, l-aktar biex jinħall mill-mara li jkollu, u jiżżewweġ oħra. Imma ħaġa kbira għall-aħħar li Nisrani, ikun x'ikun, jaqleb Mislem, u li wieħed Mislem jaqleb Nisrani hija ħaġa li ma tinstama' qatt.

Is-Salt hija belt tad-dwejjaq. Billi qegħda bejn l-iġbla, qabel it-tmienja, fil-għodu, ix-xemx ma tidherx, anqas fis-sajf. U għal xi l-erba' ta' wara nofs inhar tinżel wara l-iġbla tan-naħa l-oħra. Meta tagħmel ix-xita, l-ilma jiżżerżaq mal-iġbla, jgħaddi minn bejn id-djar, jiltaqa' fi "strada rjali" talbelt u jgħaddi bħal wied.

Hemm ma hemmx gazzetti, imma hemm aqwa mill-gazzetti: ilsien in-nies. Jekk tkun miexi u tħares lejn qasrija f'tieqa, tibżax, il-għada l-belt kollha tkun taf. Għal dan trid tara kif timxi, tara fejn tħares, tara kif titkellem u lil min tkellem. Jaqbel toħroġ dawra filgħelieqi barra mill-belt; imma hemm ukoll trid tiftaħ għajnejk, għax aktarx ikun hemm min hu għassa tiegħek.

Din kienet is-Salt fiż-żmien li kont fiha jien, xi snin ilu. U l-lum ma naħsebx li hi wisq xorta oħra minn hekk.

ELSIE

QWIEL TAL-PALESTINA

Għajn li tħibb, għamja. Jiġifieri: *Min tħobbu ma tarax in-nuqqasijiet tiegħu.* Ma għandniex xi ngħidu, sa kemm iddum l-imħabba, għax imbagħad xorta oħra, bħal ma jiġri ħafna drabi.

Kull għajn laħa ħâla. Ifisser: *Il-għajnejn ma jarawx kollha xorta.* Dak li int tarah tajjeb, hemm min jarah ħażin.